בס"ד

מעיינות אליהו

שע"י בית מדרש שואבי מים | גליון 729 | פרשת וירא תשפ"ז | ע"ש אבי מורי ר' אליהו ב"ר יאיר זצ"ל

מעיין הפרשה

ויאמרו גש הלאה **ויאמרו** האחד בא לגור וישפט שפוט וגו', [בראשית י"ט ט'].

וצ"ב כפל לשון ויאמרו ויאמרו דהו"ל למיכתב ויאמרו גש הלאה האחד בא לגור וישפט שפוט.

וראיתי בספר מטר לקחי בשם הגרי"ד סאלאווייציק ראש ישיבת בריסק זצ"ל, לבאר,וז"ל: אמנם נראה לפרש שלוט אמר להם שעפ"י דין אסור לו להוציא להם את האנשים שהלא בקשתם ה' שיוציא את האנשים כדי שיעברו עליהם במשכב זכור וכדאיתא ברש"י [לעיל י"ט א'] ולכן כיון שבאו בצל קורתי אסור לי להוציא את האנשים אליכם וכדין המבואר ברמב"ם [הל' יסוה"ת פ"ה ה"ה] נשים שאמרו להם עכו"ם תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל ע"ש.

וע"ז השיבו לו אנשי סדום גש הלאה, כלומר אנו בעצמנו נוציא את האנשים וממילא לא יהא עליך שום איסור, ואמר להם לוט על זה כי מ"מ מצווה הוא על דינים וחייב להזהירם על כך וכמבואר ברמב"ם [הל' מלכים פ"ט ה"א והי"ד] וא"כ אסור לו להניחם שיוציאו את האנשים, ואמרו לו על זה האחד בא לגור וישפט שפוט שנעשה שר ושופט עלינו לדונם ולשפטם. וזהו דכתיב ויאמרו ויאמרו תרי זימני על שתי הטענות הנ"ל שהיו לאנשי סדום על לוט עכת"ד.

ויש להעיר על זה כמה הערות, וזה יצא ראשונה שאין הדבר זה מוסכם לכל הדיעות שבכה"ג היה אסור ללוט להוציא את האורחים , שעי' ברמ"א [יור"ד סי' קנ"ז ס"א] עובדי כוכבים שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו לא יתנו להם אחד מהם אלא **א"כ יחדוהו** ואמרו תנו לנו פלוני, ויש אומרים דאפילו בכה"ג אין למסרו אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי, וכן נשים שאמרו להן עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכם ונטמא אותה יטמאו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל יעו"ש. וכתב הב"י בשם הר"ן דגם בנשים אם יחדו אשה אחת מהם דימסרו, והוסיף הט"ז [סק"ט] דגם דין זה תלוי בפלוגתא הנ"ל אם חייב מיתה כשבע בן בכרי דלדעה השניה לא מהני יחוד של אשה עיי"ש.

ואם כן הכא שבני סדום יחדו ובקשו במיוחד להוציא האורחים, אם כן לפי דעה הנ"ל שס"ל שהיכא שיחדו מותר להוציאם יקשה על לוט למה לא הוציא אותם הלא הם בקשו במיוחד את האורחים.

ועוד יש להעיר שיתכן שהכא מודים כול"ע שמותר להוציאם שהרי הם גרמו כל זה, וכבר מצינו דבר זה בספר חסידים [סי' ת"ש] שכתב, אם היה אחד מחבורת בני אדם מתקוטט עם הגויים והרג אחד מהם וע"י כך היו כולם בסכנה מוסרים אותו לידם כדי שלא יהרגו את כולם שהרי הוא שם את עצמו ואת כולם בסכנה עכ"ל, וכן כתב גם הבית הלל [ביו"ד סי' רס"ו סק"א] במעשה שגזרו המלכות שלא למול ואחד מל וחושדים אחרים שהם מלו שמותר למסור את המוהל למלכות עי"ש. [הובא בספר משפט המזיק שהאריך הרבה בסוגיא זו], הרי מבואר מזה שמותר למסור אחד לגויים היכא שהוא גרם כל הרדיפה, ואם כן הכא שאנשי סדום באו לבית לוט מכח זה שהגיעו אורחים, לכאורה היה מותר למסור אותם. ואולי יש לחלק לומר שכל ההיתר זו נאמר רק אם רוצים להרגו, ולא אם מבקשים אותו לעבירה.

ושלישית יש להעיר במה שאמר לוט שאין יכול ליתן להם להוציאם מעצמם מאחר שהוא מצווה על הדינים, וצ"ב ולמה היה לוט חייב היה למסור נפשו על זה הלא אין בזה דין יהרג ואל יעבור.

ויתכן לבאר על פי מה שראיתי בספר שירת דוד שעמד גם כן בזה שהיה מוכן לוט למסור נפשו על מצות חסד, והלא אין מצות חסד משלש עבירות חמורות, וכתב וז"ל: ואולי סבר לוט שמכיון שרצו לבטל ממנו מצות חסד וכמבואר בחז"ל שזאת היתה שיטתם שלא הירשו שום איש בסדום להתחסד עם אורח שבא לשם, היה זה כשעת השמד וחשב שכדאי לילך בזה במסירות נפש עכ"ל. ולפ"ז יש לומר שלכן נמי היה מוכן לוט למסירות נפש הואיל שהיה בגדר שעת השמד בענין מצות חסד.

איברא הרבה יש להעיר על זה שהנה בטעם שבשעת השמד צריכים למסור נפש אפילו על מנהג קל ביאר רש"י במסכת סנהדרין [דף ע"ד] שלא ירגילו העבודי כוכבים להמריך את הלבבות לכך עכ"ל. וסברא זו לא שייך בסדום, שהלא היה זה כל שיטתם ומהלך חייהם.

ואף את"ל שהיה לוט ס"ל שעל ידי זה יתחזק אדם אחר לשנות דרכו ויתחיל לקיים מצות חסד, מכל מקום אכתי אינו מחויב למסור נפשו לזה, שהנה ע' בדברי הרמב"ן בפסוק הנה נא לי שתי בנות וגו' אוציאה נא אתהן וגו', שכתב וז"ל: שמתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו, שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו, אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים מרוחק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו עכ"ל.

וראיתי בספר כלי חמדה שהקשה דלכאורה יפלא על רבינו הרמב"ן ז"ל שלא למד זכות עליו שכוון להציל האנשים מאיסור משכב זכר שבן נח מוזהר עליו, משא"כ בזה שמפקיר את בנותיו לזנות עמהם בזה לא יהיו עוברים כלום.

ותירץ וז"ל: ונראה לפענ"ד שהרמב"ן ס"ל דכיון בבני נח לא שייך ערבות ומצות תוכחה כלל, ואם כן אם היה ענין הזימה רחוק בעיניו לא הי' לו להפקיר בנותיו לזנות בשביל שלא יעברו על האיסור דמשכב זכר, ואע"ג דבישראל פליגי רשב"ג ורבנן אי מצוה עלינו לפקח על תקנת רשעים שלא יעברו על איסורין דרשב"ג ס"ל הלעיטהו לרשע וימות, ורבנן ס"ל דמצוה עלינו לראות שלא יעברו על איסור, הנו דוקא בישראל כיון דאיכא ערבות ומצות הוכח תוכיח, לכן ס"ל לרבנן דמוטל עלינו לראות שלא יבואו לידי עבירה אך במקום שאין לנו עצה למחות בהן, משא"כ בבן נח לא שייך זה עכת"ד.

ולפי זה מסתבר שאין טעם לומר שהיה חייב לוט למסור נפשו משום שהיה שעת השמד בענין מצות חסד, שהרי לא היה לוט מחויב לדאוג עבור האנשים ההם. ויש לפלפל עוד בזה.

מעיין הלכה

שאלה: אורח שבא לבית הכנסת לרגל שמחה, וישב במקום שהוא מיוחד זה שנים רבות לאיש אחד מאנשי הקהילה ששילם דמי חבר לבית הכנסת מדי שנה בשנה, והוא מקפיד שלא ישב אחר על מקומו, אלא מטעם הנימוס אינו אומר דבר, האם נחשב האיש הזה כגזלן בזה, [ואולי יש בזה פגם בתפילתו ונחשב מצוה הבא בעבירה], ונפק"מ האם חייבים מדינא דערבות להודיעו שלא ישב כאן, שעובר בזה איסור גזל, וגם יתכן שאין תפילתו מתקבלת.

תשובה: הנה בתחילת הדברים יש להעתיק שני מראה מקומות שראיתי מפוסקי זמנינו שכתבו שיש בזה דין גזל, וזה יצא ראשונה מה שראיתי בספר שאלת רב, [והוא ספר של שו"ת למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל], בדיני העובר לפני המתפלל, וז"ל: התפללתי בטעות על מקום שנמכר למישהו, ובעל המקום הגיע באמצע התפילה באומרו שזהו מקומו, ואחד התפלל מאחורי האם משום חשש גזילה מותר לעבור לפני המתפלל עכ"ל. והגר"ח השיב שמן הצדדים מותר עיי"ש.

הרי מבואר בלשון השואל שס"ל שיש בזה משום גזילה.

וכן ראיתי בספר נאות מרדכי להגר"מ גרוס שליט"א [פ"ז] שהאריך באיסור של קריאת שטרי הדיוטות בשבת, שאסרו חז"ל לקרוא דברים שאין בהם צורך מצוה, ובתו"ד יצא לדון אי מותר לקרוא המפה של מקומות הישיבה בביהכנ"ס, [כגון מה שמצוי בימי הנוראים] וכתב שמותר לקרותו משום שנחשב צורך מצוה מחמת הצורך להתפלל, ושלא לישב ע"ג מקומו של חבירו שיש בו משום גזל ויבואו לידי מריבה וכו', וזוהי סיבה להחשיבו כמצוה כמבואר בשערי אפרים אך כשאין לו צורך בקריאה אלא למטרת התעניינות בלבד תלוי בספק האם מותר לקרוא בכתבי מצוה כשאין צורך בזה כלל עיי"ש. הרי שנקט גם כן שיש איסור גזילה לישב במקום של אדם אחר.

אמנם אין הדבר ברור ותליא במחלוקת ראשונים, שהנה עי' בדברי הרמ"א [בשו"ע חו"מ סימן ק"מ סעיף ח] וז"ל: וכן מקומות בית הכנסת אם מעידים העדים שישב עליה כל עת שנכנס לביהכנ"ס אע"פ שלפעמים שינה מקומו מחמת אבילות או לא נכנס לביהכנ"ס, הוי חזקה הואיל ועשה בחזקה כמנהג העולם, כל זה בטור ונ"ל שכן ראוי להורות אע"פ שיש חולקין עכ"ל. [מקורו מדברי הרא"ש בבא בתרא פרק ג' סי' ב'].

עוד מצינו בדברי הרא"ש [כלל ה' סימן ג] שכתב אדם שרוצה לעשות מחיצה בספסל בית הכנסת בינו לבין חבירו רשאי לעשות את המחיצה בתוך השטח שלו, דלכל אדם יש בעלות מלאה על המקום שלו בבית כנסת כך ששכנו אינו יכול לעכב ממנו לשים את המחיצה בחלקו למרות שהאוויר מתמעט מחלקו של שכנו בגלל המחיצה וכ"פ הרמ"א בסימן קצא סעיף א'.

וניתן עוד להוכיח מדברי המחבר [בסימן קע"ה סעיף נ"ג] שיש בעלות על המקום בבית כנסת שהמחבר פסק כדעת ריב"ש [סימן תק"א] שבכל המקומות בבית הכנסת יש דינא דבר מצרא, והדבר פשוט דינא דבר מצרא שייך רק בדבר בו יש לאדם קניין בגוף הדבר. הרי שמכל המקורות הנ"ל יוצא שיש בעלות לאדם על מקומו שיושב בבית הכנסת.

מאידך עי' בשו"ת הרשב"א [ח"ה סי' ר"ג] שנשאל אי יש בעלות על מקומות בבית הכנסת, והשיב שאין בזה קנין גמור, וז"ל: אם כל אחד ואחד בירר לו מקום לעצמו לא קנה דזו אינה הפקר שיזכה בו כל אחד כזוכה מן ההפקר, שהיחידים או הקהל כשהקדישה זה לא הפקיר זה, וזה דבר פשוט וכו', ומכל מקום נראה דיש להם חזקה כל דהו לענין זה שאם כל אחד בורר לו מקום וישב שם ימים רבים זה במקום ידוע וזה במקום ידוע אסור לזה שבעיר לבא לשבת במקומו של זה מפני דרכי שלום, ובמה דברים אמורים שאין בהם קנין גמור עשאום כקנויים להם מפני דרכי שלום וכאותה ששנינו בגיטין בפרק הניזקין [דף נ"ט ע"א] אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום, בור הקרוב לאמה מתמלא ראשון ומצודות חיה ועוף יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום וכו' עכ"ל.

היוצא מזה שנחלקו הראשונים האם יש לאדם קנין גמור [או שיעבוד] במקומו בבית הכנסת, אבל לכו"ע מצד דרכי שלום אין לישב במקום של אחר.

איברא שראיתי בספר פתחי חושן להגר"י בלוי זצ"ל, בהלכות שותפין ומצרנות אחר שהביא כל הנושא הזה, שיש בעלות על מקומות בבית הכנסת ואיכא דינא דבר מצרא וכו' ועוד נפק"מ לדינא בזה, כתב וז"ל: וכבר כתבתי שענין מקומות ביהכנ"ס בזמנם היה כקנין לצמיתות כדמוכח בכמה מקומות, אבל ברוב בתי כנסת בזמננו נמכרים המקומות לתקופה מסוימת ואין לקונה שום זכות במקום, והכל תלוי ברשות הגבאים ,וממילא אין כמעט מקום להלכות אלו עכ"ל.

וכעי"ז ראיתי בספר הישר והטוב [חי"ח] שכתב גם כן כזה, וז"ל אמנם נראה שענין רכישת מקום בביהכנ"ס בזמנינו אינו אפילו בגדר של קנין שכירות שאין כאן שום קנין לא קנין הגוף ולא קנין פירות, ואינו אלא זכות קדימה על השימוש במקום שקנה, ונראה שבכה"ג לא תיקנו כלל דין מצרנות כמוכח ברמב"ם שדעתו שאין מצרנות בשכירות וכו' עכ"ל. [ויל"ע אי הפתחי חושן מודה לזה, שכתב שאין לו שום זכות בהמקום].

היוצא מזה שבזמן הזה בדרך כלל אין כאן קנין גמור על המקומות ואינו אלא זכות קדימה, ולכאורה נראה שאעפ"כ יש בו חשש או אבק גזל אם אחר ישב שם בלי רשותו, שהלא יש לאיש שמקום זה מיוחד לו זכות קדימה.

ועוד שאף אי נימא שאין כאן איסור לא תגזול, מכל מקום אכתי שייך סברת הרשב"א הנ"ל שמפני דרכי שלום אין לישב במקום המיוחד לאדם אחר, שכמו שתקנו חז"ל כמה תקנות מפני דרכי שלום ה"ה בזה.

ומעתה יוצא מזה שמי שרואה אדם יושב במקומו של איש אחר, שיש להודיע [כמובן בדרכי נועם] שזה מקום פרטי של איש ממתפללי בית המדרש, ויותר טוב וראוי למצוא לו מקום אחר לישב.

ונסתפקתי לאור הנ"ל האם יכולים גבאי וחברי בית הכנסת לתקן תקנה שמי שמתאחר הרבה לבא [כגון אחר ברכו] שאיבד זכות מקומו ויש להם רשות ליתן מקומו לאדם אחר, מי אמרינן שאין להנהלת בית הכנסת בעלות על מקומו לקבוע תנאים כאלו, שהרי האיש הזה שילם לזכות לזה, או אמרינן שכל הקנין והזכות הוא אדעתא דהגבאים, וכלשונו של הפתחי חושן הנ"ל.

ועוד יתכן לחלק בין היכא שעושים התנאי תחילת השנה בשעה שמתחדשים ה"מעמברשיפ" לשנה חדשה לבין אמצע השנה, שבתחילת השנה מסתבר טפי לומר שיש בכוחם להתנות תנאי זה, היכא שרואים שיש תועלת הבית הכנסת בזה, שמאחר שאין המקום קנוי לו עדיין לשנה, לכן יכולים לקבוע תנאים חדשים, משא"כ באמצע השנה שכבר זכה במקומו בלי תנאים אולי אין בכוחם לקבוע תנאי חדש וצ"ע.

מעיין הגדה

וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו. [כ"ב,י'].

הנה מצינו דבר נפלא במדרש תנחומא בפרשת צו, וז"ל אמרו חכמים ז"ל, אילולי שנתעכב אברהם לבדוק הסכין היה נשחט יצחק, אבל נתעכב לבדוק הסכין, מיד נכמרו רחמיו של הקב"ה על יצחק, ומנין שבדק את הסכין שנאמר ויקח את המאכלת, חשוב אותיות ויקח את המאכלת ותמצא שתים עשרה כמנין הבדיקות שעושין לסכין עכ"ל.

ומדרש זה טעון ביאור למה דוקא בשעת בדיקת הסכין נכמרו רחמיו של הקב"ה על יצחק, ושילח מלאך מן השמים לומר לו אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה, ולמה לא נתעוררה רחמיו של הקב"ה בשעה שעשה אברהם אבינו שאר ההכנות.

ובספר שערי שמחה [לבעל שבט סופר אב"ד דק"ק פרשבורג זצ"ל], כתב בזה ביאור נפלא,שעיקר הנסיון לא היה בזה שהסכים אברהם לשחוט את יצחק, דמאחר שצוה ה' אותו לשחטו מי יוכל לעכב ואנה יברח ממצות ה', וכמה דרכים לה' ליקח את בנו ממנו אם לא ישמע אליו ית"ש, ואין מנוס ממנו. אלא עיקר הנסיון היה אם יעשה אותו בשמחה ובזריזות וטוב לב כאשר באמת אמרו וילכו שניהם יחדיו כאב שמכנים בנו לחופה.

והנה אין לך אות שלא נתערב דעתו מנסיון זה, ורק במתינות ובנפש חפיצה ורצון טוב היה עושה, יותר מבדיקת סכין, בי בזה הראה שהי' דעתו מיושבת עליו ולבו נכון ובטוח עמו ולא נבוכו עמו עשתונותיו, כי בלא זה אי אפשר לו להרגיש בפגימה דקה, כי נאבד חוש המישוש אם בודק בלי לב ואבריו וידיו מרתתין, ועי' בש"ע [יו"ד סימן י"ח] שהביא בשם רבינו יונה בספר שערי תשובה כי יבדוק אדם פעמים ושלש ולא ירגיש בפגימה דקה ולאח"כ ימצאנה כי הכין לבו באחרונה, ובחינת חוש המישוש צריך כוונת הלב וצריך לכוין את לבו במאוד מאוד בבדיקתו.

וכיון שרצה אברהם לבדוק את המאכלת מפגימה דקה לא היה יכול השטן לומר שהממו וערבבו ופתאום נטרף דעתו, ע"כ כאשר לקח את הסכין לבדוק וזה לך האות שלא נטרף אברהם מאומה משחיטת בנו והראה בזה כי עושה הכל בשמחה ובלב ונפש חפיצה ורוח נכון, מיד נכמרו רחמי הקב"ה עליו, כי בזה נגמר הנסיון , ואמר לפמליא שלו ראו כמה זה הצדיק זריז לעשות דברי מאמרי, וכיון שעיקר נסיון הי' הזריזות בדבר ועל ידי בדיקת הסכין נראה ונגלה הזריזות על כן מיד אמר למלאך להצילו אחר שלקח המאכלת לבדקו עכ"ל. והיינו שהנסיון נגמר בשעת בדיקת הסכין, שבזה הראה שדעתו מתיישבת עליו. [בזה יבואר מה שאמר רש"י שנקרא הסכין מאכלת שבני ישראל אוכלין מתן שכרה, שהכוונה מכח המאכלת גופא].

וראיתי בספר נפש ברכה [להגאון רבי משה בלוי אב"ד פרדס כ"ץ זצ"ל] שהוסיף לבאר בזה מה שאמר לו המלאך, כמו דכתיב " יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך וגו' כי ברך אברכך" שיש להבין מה הוא "הדבר הזה" שעשה אברהם אבינו, הלא לא שחט את יצחק, ואין לומר שהכוונה שהיה מוכן לשחוט את יצחק שזה כבר כתוב "ולא חשכת את בנך", אבל לאור הנ"ל א"ש מאוד, שזה קאי על העבודה של בדיקת הסכין, שעשה אברהם אבינו במנוחת הנפש, וזה הרמז את הדבר "הזה" שז"ה בגמטריה י"ב, המרמז על הי"ב בדיקות שעשה אברהם אבינו.

היוצא מכל זה מוסר נורא, שיתכן הרבה פעמים שהשי"ת שולח לאדם נסיון, ועושה לו קושי מסוים, והתכלית אינו לראות אם יקיים עצם הדבר או לא, אלא הנסיון בא לבחון האדם האיך יגש למצב הזה, האם יסמוך ויבטח בה' בכל לבבו ונפשו במנוחת הנפש שלימה או יתבלבל מהמצב.

והמבקש לשמוע הערות והארות בברכת חג שמח מעביר לי

יאיר אזולאי